

KÁDÁR LYNN KATALIN

SCHÖPFLIN GYÖRGY

„EURÓPAI VAGYOK, MAGYAR KIADÁSBAN”*

Schöpflin György 1939. november 24-én született Budapesten. Édesapja, Schöpflin Gyula és nagyapja, Schöpflin Aladár kiváló irodalomkritikusok voltak, nagyapja szoros kapcsolatban állt a huszadik századi Magyarország legjelentősebb és legbefolyásosabb irodalmi folyóiratával, a *Nyugat*-tal. Gyökereik a Felvidékre nyúlnak át. Schöpflin Aladár a mai Szlovákia területén fekvő felvidéki Manigán született. György nagyanyja, Maderspach Irén felmenői az 1848-49-es magyar forradalom idején Fehértemplom védelme során jeleskedtek. Édesanyja, Schöpflin Katalin Éva (szül. Balázs), Prágában szerezte háziiorvosi képesítését.

Magyarországon a Schöpflin család kulturált és művelt család volt, némi-
leg balos szimpátiáik fölött környezetük nagyrészt szemet hunyt, bár Gyula ifjúkorában csatlakozott az akkoriban illegális Kommunista Párt diákszervezetéhez, 1931-ben letartóztatták és 1932-ben egy időre be is börtönözték. Szabadulása után a Révai Kiadónál dolgozott, majd 1938-tól 1944-ig tisztviselőként egy budakalászi textilgyárban. Esszéket és elbeszéléseket írt, amelyeket írói álnév alatt publikált, hogy édesapját ne hozza kínos helyzetbe. Magyar és angol irodalmat tanult az Eötvös Kollégiumban, ahol nagy előszeretettel bosszantotta tanárait azzal, hogy olyan, akkoriban vitatott szerzőkről írt, mint Aldous Huxley és Virginia Woolf. Cikkei többnyire a *Gondolat* című kommunista folyóiratban jelentek meg.¹

Politikai kapcsolatainak köszönhetően 1945-ben, amikor a II. világháború után a kommunisták kerültek hatalomra, Schöpflin Gyula a Magyar Rádiónál kapott állást mint műsorigazgató. 1948-ban kinevezték Magyarország svédországi követévé – hivatalos címe stockholmi és koppenhágai rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt – ami családja számára a nyugatra való költözés első lépését jelentette.

Élete utolsó hónapjaiban Schöpflin György legkorábbi emlékeiről is mesélt Tulok Péternek, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága munkatársának adott

* Eredetileg megjelent: KÁDÁR LYNN, Katalin: George (György) Schöpflin. "I am a European of Hungarian Issue", *The Exile History Review*, Vol. 1, 2022, 111–118. p.

¹ GÖMÖRI György: Gyula Schopflin: Hungarian writer and translator who fled to Britain after an unhappy role in communist politics, *The Guardian*, 29 June, 2004., <<https://www.theguardian.com/news/2004/jun/30/guardianobituaries.artsobituaries>> (letöltve: 2022. 06. 30.).

hosszú interjúbán, amelyben részletes betekintést nyújtott abba, milyen volt gyermekként átélni Budapest ostromát.² Schöpflin professzor elmondta, hogy kevésre emlékszik az 1944 márciusában bekövetkezett német megszállás előtti időkből, amikor ő még csak négy és fél éves volt. Néhány emlékképe maradt a családi nyaralásról a Duna-kanyarban, Nagymaroson (Nógrád-ve-rócén), de ezen kívül az első igazi emléke az október 15-i puccs utáni időből származik, amikor a horogkeresztesek kerültek hatalomra Magyarországon. Arra emlékszik, hogy október 16-án „férfiak jöttek egy dzsippel” és Pasaréti úti otthonukból elvitték édesapját.

Édesanyjuk a két gyermekkel egy barátjuk otthonába menekült a Szentkirályi utca 15-be, Pestre, amit biztonságosabbnak ítélt, mint Budán maradni. A gyermekek gyakran kérdezték, „Hol van apa?”, és ő vissza is tért, hogy együtt karácsonyozzanak, de tartósan velük maradni nem tudott, bujkálnia kellett.

Amikor hamarosan, december 26-án megkezdődött a bombázás, ez az 1944-45-ös ostrom kezdetét jelentette, amely „a II. világháború egyik leghosszabb és legvéresebb városostroma volt. ... Budapesten 800 000 ember feje fölött folyt a véres küzdelem, melynek hevességére jellemző, hogy már a korabeli katonai iratok is Sztálingrádhoz hasonlították. ... senkit sem evakuáltak. A lakosság vesztesége mintegy 35 000 halott”³. Schöpflin professzor felidézte, hogy nyilvánvaló volt számukra, hogy a civil lakosságra is lőttek az ostrom alatt. Arra is visszaemlékezett, hogy az épület házmesterét meglőtte egy orosz katona, hogy általános élelmiszerhiány volt, hogy lóhúst ettek és hogy napokig a szomszédos csokoládégyárból szerzett csokoládétömbön éltek. A család a Szentkirályi utcai ház pincéjében élt január 22-ig, ekkorra a németek felrobbantották a dunai hidakat és visszavonultak Budára. Ez volt az a pillanat, amikor óvatosan kimerészkedtek az utcára. Amikor március vége felé a Schöpflin család visszatért Budára, az utcákon mindenütt hullák hevertek. Annyira hideg volt, hogy rá lehetett lépni a Duna jegére. Visszatekintve a város ostroma idejéből származó ifjúkori emlékeire Schöpflin professzor úgy fogalmazott, hogy ezek az emlékek „nem zavarták”. Mégis, amikor ötven éves kora után elkezdett gyakrabban visszalátogatni Magyarországra, rá kellett ébrednie, hogy a légiriadó szirénáinak hangja és a légópincében töltött idő – tulajdonképpen az ostrom átélésének egész tapasztalata – dermesztő és tartós hatással volt rá.

Az interjú során tett egy érdekes megjegyzést, mégpedig, hogy a szovjetek azon túl, hogy mindent elloptak, ami mozdítható volt, nagyon is tudatában voltak annak, mi hol van és ki kicsoda. Bennfentes helyismerettel rendelke-

² TULOK Péter: Beszélgetés Schöpflin Györggyel, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, YouTube video, 2021. november 21., <<https://neb.hu/hu/schopflin-gyorggyel-keszult-eletjelent-meg-a-neb>> (letöltve: 2022. 06. 25.).

³ UNGVÁRY Krisztián: *Budapest Ostroma*, Corvina Kiadó, Budapest, 2021.

tek, amelyre az 1919-es elvtársaiktól tettek szert, és ezt az információt nem csak arra használták, hogy 1945-ben sikeresebben fosztogathassanak, hanem a lakosság ellenőrzésére is.

Gyermekként a fiatal György nem értette a kommunista és antikommunista erők szembenállását, amely hatással volt mindennapi életére. Amikor a háború véget ért, az élet újraindult, 1945 nyarán idilli hat hetet töltött nagynénjénél Szigetszentmártonban. Később, miután visszatért a Pasaréti útra, a bérházuk közelében lévő üres telken játszott barátaival. Paradox módon a háború alatt az utcai harcok során szétszóródott töltenyekkel játszottak. Tulok Péternek adott interjújában megjegyezte, hogy gyermekkorában budai srácok is voltak, nem csak pesti srácok.

Schöpflin emlékei Svédországról, ahová apja magyar követi kinevezése vitte őket 1948-ban, nem voltak pozitívak. Akkoriban az utazás Budapestről Stockholmba négy napig tartott vonattal. Tízéves gyermekként mindössze annyi maradt meg emlékezetében, hogy nagyon hideg volt, a svédek semmit sem tudtak Magyarországról, és mivel Svédország megőrizte semlegességét a háború alatt, a háborúról sem tudtak semmit. Szerette volna megtanulni a nyelvet és megérteni az országot, de csak néhány hónapig járt ott iskolába. Emlékezett arra az alkalomra, amikor édesapja feltette a cilinderét és elment, hogy átadja megbízólevelét a királynak. Mulatságos, hogy az egyik emléke az volt, mennyire furcsának találta, hogy a svédek a sós és az édes ételeket együtt eszik. Azt mondta, hogy leginkább „jó kis magyar” maradt és sosem tanulta meg szeretni Svédországot.

Édesapja diplomáciai tevékenysége néhány hónapon belül összeütközésbe került a Rákosi-kormány politikájával, amikor is azért marasztalták el, mert találkozott a Svédországban élő magyar disszidenssel, Böhm Vilmossal. Magyarországon 1949 szeptemberében lezajlott Rajk László, korábbi magyar kommunista vezető kirakatpere, akit „titoizmussal” vádoltak, majd kivégeztek, és ez meggyőzte Gyulát, hogy jobb, ha a családot Nagy-Britanniába menekíti. Bár Franciaország is a lehetséges úti célok közé tartozott, végül Londont választották, mivel családi összeköttetések voltak Angliában.⁴

Schöpflin György – immár George – tízévesen érkezett Londonba 1950-ben, miután édesapja kilépett a magyar diplomáciai szolgálatból. Meglehetősen nehéz időszak következett a család életében, melynek során orvos édesanyja lett az elsődleges kenyérkereső. Györgynek, aki a két gyermek közül az idősebbik volt, egyik keze születésétől fogva sérült volt, ezzel is meg kellett küzdenie, miközben megpróbált beilleszkedni az Egyesült Királyság társadalmába. Végül is a család számára rövid svédországi tartózkodásuk után ez már a második nagy változás volt. Londonból azután Skóciába költöztek, ahol az édesanya gyorsabban szerezhetett orvosi képesítést. Meg is kapta a praxisengedélyt Skóciában és az Egyesült Királyságban, később pedig a csa-

⁴ E-mail levélváltás Schöpflin György özvegyével, Piret Peikkerrel 2022. július 9–19. között.

ládtervezés terén végzett úttörő tevékenységéért a Brit Birodalom Rendjének tisztje kitüntetésben részesült.⁵ György ezekre a vándorévekre visszaemlékezve megjegyezte: „a menekülés nem könnyű”.

Mindazonáltal a Skóciába költözés nagyon is megfelelt Györgynek, nagyon szerette ezt az országot. A család a Glasgowhoz közeli Prestwickben telepedett le, ahol György az Ayr Academy diákja lett, amelynek légkörét sokkal jobban kedvelte, mint azt a középiskolát, ahová Angliában először beíratták. 1957-ben végzett.⁶

György szerette a skót „egalitarizmust, azt, hogy olyan könnyen elfogadták, a viszonylagos osztály nélkülséget. Érkezésük után két első barátja a hentes fia és a pék fia volt, akik ugyanabban az utcában laktak, mint ők, és senki nem törődött azzal, hogy az ő édesanyja orvosnő, sem azzal, hogy külföldiek, sem azzal, hogy sérült a keze.”⁷ Akárcsak más skóciai fiatalok, ő is különböző állásokat vállalt az iskolai szünidők alatt, amelyek közül számára a legemlékezetesebb az volt, amikor egy kis sajtőkészítő műhely sofőrjeként, illetve a földhivatal felügyelőinek segédjeként dolgozott.⁸

Glasgowba való érkezésükről azt mondta, hogy bármennyire jól beszélt valaki angolul – és bevándorlóként az ő angoltudásuk talán nem is volt tökéletes – nem értette meg, amikor a glasgowi emberek angolul beszéltek. Ettől függetlenül György jó tanuló volt, Glasgowban fejezte be a középiskolát, majd a Glasgowi Egyetemen végzett, 1960-ban MA fokozatot, 1962-ben jogi diplomát szerzett. Sosem dolgozott jogászként, de évekkel később azt mondta feleségének, hogy „a jogi gondolkodás menetét és dinamikáját nem felejtette el egészen, és később Európai Parlamenti képviselőként fel tudta idézni.”⁹

Miután lediplomázott, a bruges-i College of Europe Európai Tanulmányok Intézetében végzett posztgraduális tanulmányokat (1962–1963), és autóstoppal beutazta egész Európát – kiltben. (Úgy látszik, könnyebb volt fuvart szerezni, ha az ember kiltet viselt!)¹⁰

Újságírói pályafutása elején a Royal Institute of International Affairs, majd a BBC munkatársa volt, érdeklődésének középpontjában a szovjet befolyási övezet, valamint Kelet- és Közép-Európa múltja és jelene állt. Amikor a Varsói Szerződés csapatai megszállták Csehszlovákiát, az első nyugati újságíróként jelent meg a helyszínen. 1977-ben a nyugati olvasóknak szánt könyvet publikált azzal a céllal, hogy felhívja figyelmüket az erdélyi magyar kisebbség

⁵ MARKS, Naomi: Katalin Eva Schopflin, A Pioneer in Family Planning, *BMJ*, 10 May, 2003, 326 (7397), 1040. p., <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1125948/>> (letöltve: 2022. 06. 25.).

⁶ Piret Peiker e-mail, 2022. július 16.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

helyzetére.¹¹ Később elfogadta a London School of Economics tanári állását, majd 1994-től a Londoni Egyetem Szláv és Kelet-Európai Tanulmányok Intézetének professzora volt. Az európai nemzetek EU-csatlakozásának szakértője lett, elismert politikai elemző. 1998-tól 2004-ig a Londoni Egyetem Jean Monnet professzora volt, ahol az Európai Unióval, annak jövőjével és problémáival kapcsolatos oktatásra és kutatásra összpontosított.¹²

1989-ben, amikor rendszerváltozás ment végbe minden korábbi szovjet szatellit államban, új irányvonalat képviselő politikai pártok jöttek létre Magyarországon is. Schöpflin György azonnal úgy döntött, hogy a FIDESZ-hez és annak vezetéséhez, politikusaihoz és értelmiségi holdudvarához csatlakozik. Miután már régóta érdekelték a közép-európai utódállamok magyar kisebbségei, részt vett az első Bálványosi Nyári Szabadegyetemen Romániában, amelyet még számos további követett, s amelynek célja az volt, hogy összehozza a Kárpát-medence magyar kisebbségeit, különösen a fiatalokat.¹³

Amikor Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz, Schöpflin Györgyöt egyedülálló háttere és tudományos munkássága ideális európai parlamenti képviselőjelöltté tette. A Magyarország 2004-es EU-csatlakozása utáni első választás során megválasztották a FIDESZ európai parlamenti képviselőjének. Átmenetileg maga mögött hagyta a tudományos életet, három ciklusra újraválasztották, és az Európai Parlament Külügyi Bizottságának tagjaként, az Alkotmányügyi Bizottság póttagjaként, valamint az Európai Történelmek Megbékélése munkacsoport (Reconciliation of European Histories Group) tagjaként tevékenykedett.¹⁴

Fiatalemberként lojális maradt hazájához. A College of Europe-ban folytatott tanulmányai alatt tudatosan újratanulta a magyar nyelvet, magyar könyveket olvasott. Később Londonban együttműködött a magyar ellenállással, akik szamizdat kiadványokat publikáltak. Feleségének elmesélte, hogy azokban a napokban egyszer egy bőröndnyi készpénzt vitt vonaton Londonból Párizsba a szamizdat tevékenység támogatására. Pályafutása elején mind újságírói, mind egyetemi munkája kapcsolatban állt Magyarországgal, valamint a szovjet blokk többi országával. Mindazonáltal az 1989-es rendszerváltozás után tudta igazán nyilvánosan Magyarországot javára kamatoztatni tehetségét.

¹¹ SCHÖPFLIN, George: *The Hungarians of Romania*, The Minority Rights Group, London, 1978.

¹² Emeritus Professor, George Schöpflin (1939–2021) UCL School of Slavonic and East European Studies, <<https://ucl.ac.uk/ssees/news/2021/nov/emeritus-professor-george-schopflin-1939-2021>> (letöltve: 2022. 06. 25.).

¹³ NÉMETH Zsolt: Előszó, In: SCHÖPFLIN, George: *A Contested Europe: Polemics, Papers and Essays* című kötetéhez, Helena History Press, Reno, NV, 2022.

¹⁴ György Schöpflin, Wikipedia, <https://wikipedia.org/wiki/Gy%C3%BGrgy_Sch%C3%B6flin> (letöltve: 2022. 06. 25.).

Attól fogva egészen élete végéig Magyarország és az egyesült Európa ügyének szentelte magát.¹⁵

A tizenöt év alatt, amíg Schöpflin György Magyarországot szolgálta az Európai Parlamentben, egyedülálló lehetőségnek minden aspektusát bevetette. Munkájába belevitte intelligenciáját, szelíd természetét és ironikus, néha cinikus humorát, de a *fair play* és a *gentleman* magatartás angolszász értékeit is – ezek mind egyedülálló tulajdonságok voltak a közép-európai szintéren. Ahogy ő maga mondta, sosem riadt vissza „a kialakult perspektívák megkérdőjelezésétől, attól, hogy szembeforduljon a fősodorral olyan témákban, mint a nemzet és a liberalizmus. Ugyanakkor... az érvelés alapja mindig Európa és az Európai Unió beható ismerete – a kettő nem ugyanaz –, és nem meglepő módon Közép-Európa alapos ismerete volt, természetesen nem csak Magyarországé, hanem a régió többi országáé és nemzetéé is.”¹⁶ Ezeket a szavakat utolsó könyvének esszéiről írta, de európai parlamenti képviselőként végzett egész munkájának jellemzésekként is megállják a helyüket.

Az, hogy Schöpflin György úgy jellemezte magát, mint „európaikat, magyar kiadásban”¹⁷, ugyanúgy sokat elmond menekültként megélt ifjúkori tapasztalatairól, a háború káoszáról, a migráció traumájáról, a különböző kultúrákba való beilleszkedés, új nyelvek megtanulásának nehézségeiről, mint későbbi konvencionálisabb és ambiciózus pályájáról egyetemi, közéleti és politikai szereplőként. Az élete során szerzett minden tapasztalatát arra fordította, hogy pályafutása különböző szakaszainak minden aspektusához háttérrel szolgáltasson, különösen is akkor, amikor európai parlamenti képviselőként a magyar és közép-európai gondolkodást magyarázta az EU politikusainak és tisztviselőinek.

Azt, hogy Schöpflin ésszerű kérdésselvetéseit, illetve számos érvét nem fogadták örömmel, jól mutatja az, ahogyan a közép-európai államokkal, különösen Magyarországgal és Lengyelországgal az EU-n belül bántak. Ahogy Schöpflin írta: „Elég, ha annyit mondunk, hogy az európai polisz nem szívesen fogadja az alulról érkező inputokat, kivéve, ha azok mindenben megfelelnek az elit liberális integrációs törekvéseinek.”¹⁸

Így folytatja: „A kötetben lefektetett érvelésből világosan kiderül, hogy a Lengyelországra és Magyarországra – a büntető szellemiségű EU két elsődleges célpontjára – helyezett nyomás nem e két országból ered, hanem az EU-ból. Mindkét oldalon történtek hibák, ez mindig is így van, de a büntetés

¹⁵ Piret Peiker, 2022. július 19.

¹⁶ SCHÖPFLIN: *A Contested Europe...*, 1. p.

¹⁷ „Európai vagyok – magyar kiadásban”, a kijelentést Dr. Mészlivetz Ferenc idézte Schöpflin Györgytől a temetésén elmondott gyászbeszédében, Budapest, 2022. március 18., L.: <<http://iask.hu/hu/kozep-europai-odusszeia-tiszteletadas-schopflin-gyorgy-nek>> (letöltve: 2022. 06. 25.).

¹⁸ SCHÖPFLIN: *A Contested Europe...*, 5. p.

folyamata visszahatott az EU identitására, megerősítve, hogy olyan hatalmas központról van szó, amely képes megregulálni vétkesként elkönyvelt tagjait. A Brexit ezt tovább fokozta, de jegyezzük meg, hogy a Magyarország és Lengyelország elleni lépések jóval 2016 előtt kezdődtek. A konfliktus mindkét esetben felfedte a polisz gyengeségeit. Ha a poliszhoz való tartozás önkéntes, és a Brexit azt mutatja, hogy ez így van (az 50. cikknek köszönhetően), akkor a büntető baloldal által kipécézettek joggal következtethettek arra, hogy valami nincs rendben, hogy olyasvalaminek kellene megfelelniük, amit ők nem vállaltak fel.”¹⁹

Schöpflin mondandója kristálytisza amikor azt kérdezi, mi a polisz, hogyan kell jellemezni, hogyan látja és kezeli tagállamait, azok nemzeti identitás iránti vágyát az EU: „Ez [az EU] nyilván nem egy állam, vagy egy ország, nem köztársaság és nem monarchia, sem pedig nemzetközösség, nem föderáció és nem konföderáció, bár rendelkezik ezek mindegyikének bizonyos jellemzőivel. Van egy másik lehetőség, nevezetesen, hogy az európai polisz kezd egy liberális birodalomra hasonlítani, és ezt egyesek nyilván helyeslik, mivel ez lehetővé tenné a *demos* problémájának mellőzését, nem utolsósorban azért, mert a *demos* túlságosan nyitott a nemzet vonzereje iránt. Azoknak, akik a birodalmakat részesítik előnyben, szükségük van arra, hogy uralkodásukat bizonyos fokig elfogadják, arra azonban nincs szükségük, hogy akik fölött uralkodnak – a demokrácia szabályainak megfelelően – aktívan támogassák őket. Azok, akik a birodalmi érvet támogatják, azért teszik ezt, mert a birodalmak marginalizálják a nemzeteket, és így a nacionalizmust is... mindazonáltal nehéz belátni, hogy a polisz mint birodalom hogyan lenne összegegyeztethető a demokrácia bármelyik változatával.”²⁰

Schöpflin György úgy döntött, hogy 2019-ben már nem indul el a választásokon, ehelyett tudományos munkájára összpontosít. Mozgalmas életet élt, ingázott az észtországi Tallinn között, ahol feleségével, Piret Peikerrel élt, és Magyarország között, ahol a Kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének tudományos főmunkatársaként dolgozott. Tudományos munkáit angolul és magyarul, George, illetve György keresztnévvel publikálta.

Schöpflin György eredményei megérdemlik, hogy emlékezzünk rájuk, és ne feledkezzünk meg arról a harcról sem, amelyet az EU demokratikus természetének megőrzéséért folytatott, különösen is azért, hogy ne lehessen másodosztályú állampolgárként büntetni a később csatlakozott korábbi szovjet szatellit államokat. A tizenöt év alatt, amíg európai parlamenti képviselőként dolgozott, óvta azokat az értékeket, amelyekhez ragaszkodott, és amelyek számára olyan maguktól értetődőek voltak. Bárcsak ugyanilyen egyértelműek lennének ezek az értékek a politikai és tisztviselői elit többi tagja számára is.

¹⁹ *Uo.*, 11. p.

²⁰ *Uo.*, 16. p.

Írásai lehetőséget adnak arra, hogy úgy lássuk őt, mint sikeres emigránst, sok ország és sok kultúra lakóját, aki megértette a polisz és a demokrácia természetét, valamint a nemzetek és nemzetiségek azon vágyát, hogy megőrizhessék identitásukat és értékeiket.

Schöpflint és európai parlamenti képviselőként betöltött szerepét felidézve Christopher Caldwell amerikai újságíró így írt: „Nincs még egy olyan ember az európai politikai színtéren, akit olyan nehéz lenne kategorizálni, mint a tudós államférfit, Schöpflin Györgyöt. Angliában egyetemi politikatudósként több nyelven beszélő, kifejezetten közép-európai reneszánsz emberként tűnt ki. A dinamikus magyar FIDESZ által az Európai Parlamentbe delegált képviselőként az utóbbi időszak néhány legelkeseredettebb EU-s csatározásába angolszász józanságot és *fair play*-t sikerült vinnie. És évtizedek óta ír maradandó értékű irodalmi, politikai, történelmi esszéket, amelyek a bonyolult dolgokat érthetővé teszik és a kacskaringós történeteket kiegyenesítik.”²¹

Caldwell írása méltó tiszteletadás Schöpflin György emlékének és mindannak, amit Magyarországért – melyet oly hozzáértéssel képviselt az Európai Parlamentben – és két fogadott hazája, az Egyesült Királyság és Észtország tudományos életéért és oktatásáért tett. Mindenki tisztelte, akinek szerencséje volt ismerni őt. Nagyon fog hiányozni.

(fordította: Forgács Ildikó)

²¹ Visszajelzések Schöpflin György: *A Contested Europe* című könyvével kapcsolatban, amelyeket a Helena History Press 2019. október 28-án kapott.